

Неправда як конструктивний параметр соціально-політичного ідеалу

Досліджено проблему неправди в політиці. Цей чинник необхідно враховувати під час оцінки реальних політичних явищ, коли політики, що прагнуть влади, обіцяють багато, а після її отримання забувають про свої обіцянки. Проаналізовано технології використання неправди сучасними політиками. Але обман, квазіполітика, політичне маніпулювання та інші технології, хоча й створюють певний соціально-політичний ідеал, не мають підстав для довгострокового існування.

Ключові слова: неправда, соціально-політичний ідеал, маніпулювання, суспільна свідомість

Якою є питома вага неправди в політиці для підтримки конкретного політичного ідеалу? На це питання точної відповіді не існує, хоча останнім часом з'явився ряд публікацій у яких робиться всебічна спроба розгляду цієї проблеми [1; 2; 3]. Особливо вразлива моральна оцінка політики, що завжди таїть нав'язані або добровільні помилки. Наскільки ілюзорними можуть бути ці оцінки, свідчать прямо протилежні судження про моральність політичної дії і його творців, запропонована ними самими і їх суспільним оточенням, а також моральна переоцінка політичних подій і лідерів "постфактум" за плином часу і зі зміною обставин і поглядів на минуле.

Почнемо із того, що у більшості випадків політичні лідери завжди в цілому були орієнтовані на досягнення матеріальних результатів. Звичайним матеріалом, яким вони користувалися, були люди, а засобом, що найбільш часто вони застосовували, — примус. З моральної точки зору примус завжди оцінюється негативно, навіть у тих випадках, коли він єдиний засіб для політика, наприклад, у контактах із людьми, що допомагають йому завойовувати й утримувати владу. Але за цих умов ніхто не цікавився почуттями і думками людей. У сьогоdnішніх же умовах при наявності того ж "матеріалу", застосовується метод інший: не санкціонування або заборона яких-небудь дій, а зміна внутрішнього стану людей, про що вже говорилося. Але тут необхідно додати одну суттєву деталь, що ріднить сучасного політика з чаклуном в умовах примітивного суспільства. Справа в тому, що останній виконував ще одну генеральну функцію — провісника майбутнього і волі богів.

В Античному світі, приміром, жодне важливе політичне рішення, не кажучи про військові баталії, не починалися без пророкування. У цьому значенні сучасне політичне життя повернулося до цих форм, але їхня своєрідна інтерпретація саме й укладена в конструюванні того або іншого політичного ідеалу з футуролого-функцією (накшалт: "Теперішнє покоління радянських людей буде жити при комунізмі!"). Це не просто новий витончений метод гадання, в основі якого, як правило, лежить неправда. А справа в тому, що вона тонко ховається за завісою збудженої уяви, на якій будуються не тільки політичні відносини, але і каркас певного політичного ідеалу (наприклад, Програма КПРС, висунута на XXII з'їзді).

На своєрідний альянс ідеалу і неправди у свій час звертав увагу ще Ф. Ніцше, котрий заявляв: "Мое ремесло ... не скидати ідолів — так називаю я "ідеал". У тій мірі, у який видумали світ ідеальний, відняли в реальності її цінність, її значення, її істинність... неправда ідеалу була дотепер прокльоном, що тяжів над реальністю..." [4, с.694]. Але сьогодні політики прекрасно знають: великими масами людей набагато легше управляти силою уяви, ніж завідомою неправдою, а тим більше грубою фізичною силою. Вони прекрасно використовують це знання. Тому сучасний політик повинен стати не тільки проповідником певного політичного ідеалу, але і чимось на зразок привселюдного провісника майбутнього, що стає невід'ємним елементом у соціотехніці керування. Більш того, можна сказати, що від нього народні маси підсвідомо чекають цього пророкування. І як би політичний лідер не ішов від цього, якщо він хоче утримати владу, то він змушений, навіть приречений стати футурологом. Здається, довіра народних мас України до своїх політичних лідерів утрачається саме в зв'язку з відсутністю в останніх цієї яскраво вираженої функції. Інша справа, що це може мати для політика фатальне значення, тому що будь-яке наукове пророкування не є точним й у більшості випадків втілюється у форму омани, що усе одно має місце. Цілком неупереджене звертання до цього явища дозволяє визначити такий парадокс: дрібна неправда політиків (наприклад, багатократна обіцянка своєчасної виплати зарплати різноманітним прошаркам населення тощо) у більшій мірі є згубною для їхнього авторитету, ніж неправда велика.

Звичайно, відразу можна прийняти позицію, що моральність політики в принципі не повинна знати меж. Неважко уявити собі, скільки помилок і ілюзій породжують такого роду оцінки відносин між владою і суспільством. Але цікаво, що ще в 1780 році Берлінська Академія за вимогою Фрідріха II у якості конкурсної висунула таку тему: "Чи корисно для народу обманювати його, вводячи в оману, або залишаючи при помилкових уявленнях?" Із 33-х робіт, що були допущені до конкурсу, 20 містили однозначно негативну

відповідь на питання, котра була запропонована темою. Премію ж одержала праця, автор якої, Фредерік Костільон, свою позитивну відповідь супроводив такими застереженнями: з огляду на існуючий моральний і культурний рівень народу, обман його або ж залишення його в неведенні щодо намірів, цілей і учинків владу імущих є морально правильним за умови, що дійсно служить причиною його щастя [5, с.94].

Мабуть, прав по-своєму і Паскаль Блез, котрий стверджував у свій час, що відносини в суспільстві доти справедливі, доки народ не догадується про те, що закони, за якими він живе, — несправедливі. Зрештою виходить, що і неправду цілком можна зарахувати до найважливішої основи, на якій відбувається формування політичного ідеалу. Мабуть, що цей парадоксальний психологічний чинник необхідно враховувати при його конструюванні і при оцінці реальних політичних явищ, коли політики, що прагнуть до влади у своїх передвиборних програмах малюють певний політичний ідеал, де бажане видається за дійсне, але прийшовши до влади, найчастіше на основі довіри народу, відразу забувають про свої "програмні політичні ідеали". Більш того, до парадоксальності цього моменту можна віднести ту обставину, що сьогодні набагато менше уваги приділяється відповідності політичних програм тим ідеологічним цілям, із котрими ці програми пов'язані, зате чітко прослідковуються механізми прийняття рішень.

Американські виборці, наприклад, двічі надавали підтримку Р. Рейганові, незважаючи на те, що проголошені ним програми були внутрішньо суперечливі, та й із фінансової точки зору нереальні. Кар'єра політика, діяльність якого багато хто може зв'язати з утіленням політичного ідеалу, сьогодні не залежить від обов'язкового виконання програми, висунутої ним у ході передвиборної боротьби за владу. Вона залежить від застосовуваної ним техніки інформації, дискусії і навіювання, від його здатності викликати довіру у виборців, тобто, певний елемент омани в політичних шоу народні маси сприймають як належне. У цьому випадку ідеал-провісник, висунутий політиком, сприймається індивідами як форма напівусвідомлено) самоомани. У одних випадках вона може фати для особистості політика дуже позитивну роль, а в інших випадках — негативну.

У цьому зв'язку цікаво зауваження авторів одного з фундаментальних досліджень історичного розвитку України, котрі відзначають, що " ... у нашій системі є присутнім традиційний бюрократичний елемент — адміністрація. Але їй не вистачає харизматичного елемента — політичних керманів, керівників партії, що у боротьбі набували б необхідні якості, без яких не може обійтися державний діяч. Як-от — рішучості, сміливості,

ініціативності, здатності викликати до себе довіру і домогтися підпорядкування" [6, с.536-537]. З'ясувалося, що, як правило, програють ті політики, у відношенні яких є явно виражені й обґрунтовані підозри в тому, що вони сховали інформацію про існування альтернативних програм, про свою мету і гадані труднощі по їх реалізації, а також деякі "делікатні" факти особистого життя.

Прикладом може служити секс-скандал навколо особистості Президента США Б. Клінтона щодо його сексуальних домагань до практикантки Білого дому Моніки Левінскі. У результаті заперечення цього факту політичний рейтинг Клінтона стрімко знизився. Але його привселюдний виступ по телебаченню з визнанням того, що "скоїлось" зменшило провину Президента і частково сприяло відновленню його політичного рейтингу. Немає сумнівів у тому, що цей його привселюдний виступ був технологічно обґрунтований: із досвіду суспільств ХХ сторіччя вже давно відомо, що тривале користування неправдою як засобом політичної діяльності того, хто бреше, призводить до повної байдужості до ідейних цілей, яким він, як сам думає, у такий спосіб служить. З іншого боку, не повертаються до влади ті з них, про які стало відомо, що вони використовували техніку вселяння і впливи, що вважаються у виборців як маніпуляторські. Можливо, більшість тих, хто побоюється стати жертвою маніпуляції і потребують правди від політики в реалізації висунутих ідеалів, узагалі не прагнули б до цієї правди, якби об'єктами маніпуляторських дій були не вони самі, а їхні, скажімо, вороги? Приміром, жителі Утопії — ідеальної країни Томаса Мора — рятувалися від зовнішньої погрози прибігаючи до підкупу, інтриги і омани і лише таким способом уникали війн. Отже, у будь-якому випадку, навіть якщо мова не йде прямо про оману в політиці і свідомість народу не затуманюють ідеалами щирої правди, свободи, справедливості і права — явним є одне: існують не тільки розходження в розумінні цих термінів, але і різноманітні підходи до їхнього здійснення, у тому числі і через неправду.

Сьогодні, коли від сконструйованого владою політичного ідеалу потрібна насамперед здібність викликати до себе довіру, проблема підтримки цієї довіри набуває особливого значення. А соціальна дійсність настільки складна, що зрозуміти її буває досить важко. Тому на шляху реалізації політичного ідеалу можливо й умовчування фактів і введення в оману людей, що вірять у даний ідеал, щодо тих важливих політичних обставин, котрі впливають на ті або інші рішення. Навряд чи можна вирішити, чи зросте при цьому небезпека прорахунків і оманутих сподівань. Одне лише варто підкреслити з усією впевненістю: так або інакше ідеал, що нав'язується

політикою, безсумнівно морально пофарбований, а застосування заборонених прийомів робить цю пофарбованість особливо інтенсивною. Якщо ми можемо говорити про позитивний і негативний політичний ідеал (який орієнтує політику або ж дискредитує її), то відповідними будуть і моральні оцінки. Усвідомлення цього призводить людину до того, що одним із головних його відчуттів у даний час можна назвати відчуття страху перед цілком анонімною силою, а ще більше,— безсиллям сучасної держави розв'язати його проблеми (такий справжній характер і нашої української держави). І тут мова йде вже не про погрозу з боку держави елементарним правам особистості. Людина намагається протистояти цьому безсиллю, ідентифікуючи свій політичний ідеал або з особистістю політика, або з тієї або іншою політичною партією. І коли знову виявляється, що надія в черговий раз обертається розчаруванням, людині залишається або повна покірність, або повна незгода з державною політикою, що проводиться.

У цих умовах, мабуть, найважливішим чинником стало зростання претензій на участь у керуванні державою, викликаний цією і багатьма іншими причинами. Структура апарата держави вступила в протиріччя з цими претензіями і прагне відіпхнути від політики величезні маси людей, але таким чином, щоб певна видимість їхньої участі залишилася. Головною сполучною ланкою між цими явищами є висування такого політичного ідеалу, що був би прийнятний і для влади, і для основної маси людей.

Одним із важливих об'єктивних основ, на погляд, автора, що є базою для конструювання цієї "видимості їхньої участі" і певного політичного ідеалу, варто вважати квазіполітику. Насамперед її можна трактувати як кваліфікацію державної влади в ролі сутнісного визначальника політики і винесення за ці межі споконвічного конфлікту між розумом і дійсністю. Для цього, по-перше, культивуються буцім-то загальні форми участі громадян у політиці, вибори, референдуми й інші одиничні політичні акти за допомогою котрих людей прилучають до політичної сфери. Квазіполітика в принципі охоплює всю сферу зв'язків держави із суспільством і всі типи політичного мислення в силу більшого або меншого ототожнення загальних інтересів з історичними і політичними формами їхнього існування.

По-друге, стосовно формування політичного ідеалу, вся справа в тому, що якщо політичні функції існують у рамках продиктованих форм, то індивіди з необхідністю змушені керуватися в даних актах абстрактними критеріями. Люди звичайно не аналізують ту важливу обставину, що політичні форми соціального буття заготовлені до їхнього народження. Отже індивіди ніяк не можуть брати участь у створенні державних форм. Ці останні існують поза волею і свідомістю індивідів. Індивід може лише

вибирати, керуючись щодо них своїм політичним ідеалом (якщо він у нього є). І якщо він у цілому сприймає проведену в суспільстві політику правлячих сил і їхній політичний ідеал, то індивід може одержати свою частку влади: стати партійним або державним діячем, членом державної машини тощо. У свою чергу, влада розподіляється серед індивідів, виходячи з багатьох критеріальних засад. Сюди можна включити самостійність волі індивіда, знання змісту і форм політичних рішень, нарешті, фізичну природу людини тощо. Звичайно, свою частку влади він може одержати і не поділяючи політики правлячих сил у державі, а просто наслідуючи необхідність одержання певного статусу в суспільстві, що потрібен йому в силу тих або інших міркувань. Це вже питання етичного порядку. Але в даному випадку це навіть не настільки важливо, тому що в рамках квазіполітики владно-управлінська діяльність являє собою безліч випадкових актів і подій, у яких задовольняються насамперед інтереси різноманітних ланок державної машини і лише потім інтереси окремих індивідів і груп.

Державні інтереси, як правило, завжди домінували над інтересами окремої особистості і, скільки б ми не говорили про пріоритет особистості, як показало дослідження історичної еволюції політичного ідеалу, поки ще в жодній державі протягом усієї історії не вдалося зробити це співвідношення зворотним. Щоб його змінити таким чином, необхідно, певне, усунути всі розходження і конфлікти між загальними інтересами людей і державою. Цього також не вдавалося зробити ще нікому, хоча від Платона і Аристотеля до останніх виборів у Верховну раду України (та й не тільки України) проводиться ідея про те, що індивід обов'язково повинен брати участь у державних справах. А що означають "загальні інтереси"? Адже в реальній дійсності всі види державного устрою завжди пов'язані з абстрактними і конкретними характеристиками особистості. Відразу виникає й інше питання — що вважати абстрактним і що конкретним в індивіді? Якщо до складу абстрактних характеристик людини включити, приміром, походження, характер, національність, соціальний і фаховий статуси то, як відзначає В. Макаренко, — "що здається нам найбільше конкретним і навколо чого обертається, по суті справи, увесь корпус історичної і політичної публіцистики і науки, є найбільш абстрактним. Дані характеристики разом із соціальними формами утворюють основу відчужених, ірраціональних, перетворених форм соціально-історичного буття" [7, с.33].

Загалом, уже сам факт використання вищевказаної ідеї у владній управлінській діяльності держави й у політичній теорії означає, що в наявності конфлікт між індивідами і державою. Щоб його перебороти, необхідно щоб всі індивіди мали таку політичну свідомість, яка б могла

забезпечити їхній зв'язок із політичною діяльністю поза її абстрактними параметрами. Проте зрозуміло, що більшість людей подібною свідомістю не володіють. З цього погляду немає принципових розходжень між політичними формами. Якщо відштовхуватися від цього посилення, то і не існує принципового розходження між політичними ідеалами, що "підв'язані" під ці політичні форми в суспільній свідомості в тому значенні, що все різноманіття ідеалів, вироблених історією, і усі вони, що існують у даний час, мають однакове право на це існування і можуть трактуватися як життєво необхідні для просування суспільства по шляху прогресу. Все це можна вважати важливою основою для можливості конструювання владою такого політичного ідеалу, який би її задовольняв і забезпечував її утримання в суспільстві. У цьому відношенні сам заклик до участі громадян у різноманітних політичних формах є прямим наслідком відриву держави від суспільства й однією з найдавніших політичних ілюзій, що усе ж із завидною наполегливістю намагаються перебороти, заповнюючи цей своєрідний зазор певним політичним ідеалом. Мабуть, проте, будь-які політичні форми можуть бути витлумачені як прогресивні, якщо вони відкрито і послідовно виражають увесь спектр конфліктів у суспільстві і самі по собі є втіленим конфліктом.

Тут необхідно враховувати важливість появи такого чинника, що може стати на тільки новою концептуальною основою для подальших теоретичних досліджень, але і мати прямий вихід у політичну практику в корені змінюючи уявлення про майбутнє в плані політичного ідеалу. Справа в тому, що на певному етапі практичної реалізації даної політики і розвитку суспільної свідомості, вищезгадана пізнавальна установка може з'єднатися з таким політичним ідеалом, що не тотожний ні ідеї державності, ні реально існуючим державам, ні засобам розподілу в них влади і функцій, ні державним політичним теоріям! Він просто стає небезпечним для держави, адже вона завжди претендувала на вираз загальних інтересів. І от із цієї причини конструювання державною владою певного політичного ідеалу як особливого носія загальних інтересів є необхідністю.

Характерно те, що основним із конструктивних параметрів його саме і залишається ідея подолання конфлікту між особистістю і суспільством, зміна пріоритету на користь першої. Але це, знову ж, завжди в ідеалі. Більш того, подібне положення з необхідністю і повинно знаходитися завжди в ідеалі, і, мабуть, як не парадоксально, бути нормою, коли мова йде про існування будь-якої "дієздатної" в усіх відношеннях держави. Якби існуючі пріоритети в зазначеному сенсі перевернулися в дійсності, то генезис держави і переієрархізація усіх його інститутів повинні були б відбуватися в кожний

момент часу, а форми державного правління — бути цілком вільні від політичної відчуженості. Подібне відноситься і до нормативізму, що, як правило, є загальною основою більшості політичних ідеалів, вироблених історією, та й сьогоднішніх програм політичних партій з приводу уяв про перетворення соціальної дійсності

Строго кажучи, окрема партія не в змозі виконувати функції всього суспільства, а тим більше замінити собою державу, хоча історичні приклади такого явища можна спостерігати: церква в середні віки, КПРС, почасти КПК у свій час, компартія Алжиру тощо. Але якщо політичні зміни нав'язуються суспільству окремою правлячою партією, авторитарною особистістю, що стоїть у влади, то вони є квазіполітичними, тобто вступають у конфлікт із духовною творчістю окремих індивідів. Якщо в громадському житті панує необхідність, то прогрес не може бути принципом соціального розвитку, оскільки між прогресом і державними формами соціального устрою постійно існує конфлікт. Його можна тимчасово усунути в суспільстві лише постійно нав'язуючи йому певні моделі політичного ідеалу, що перманентно і спадкоємно містять у собі вирішення подібного конфлікту. Але звідси випливає, що всі ідеали державної перебудови суспільства за ліберальними, консервативними, фашистськими, соціалістичними, націоналістичними і іншими засадами доводиться визнавати квазіполітичними.

В остаточному підсумку на цьому можна побудувати лише каркас антидержавного (антистатичного) ідеалу, що спирається на фіксацію різноманітних форм політичної і громадянської відчуженості, задає абсолютизм, до якого може прагнути людство стосовно усіх форм державного устрою, але на основі певних критеріїв : а) всі індивіди включаються в процес розробки і проведення всіх напрямків політики, тому що спільні справи можуть стати дійсними лише за умови їхнього контакту з безпосередньою діяльністю індивідів; б) політична діяльність повинна стати основним змістом соціального життя, усуваються всі форми розриву між нею й іншими видами діяльності в суспільстві; в) пізнання політики повинне стати універсальною сферою додатку сил індивідів, а усі форми політичної організації суспільства повинні стимулювати процеси як пізнання, так і творчості. Але ж треба усвідомити і те, що на рівні існуючої дійсності даний ідеал є утопічним. Водночас усвідомлення його важливості є безумовним симптомом більш загального явища — вичерпності державності взагалі як чинника або атрибута цивілізації.

Реконструкція такого ідеалу приводить до висновків, що протистоять безлічі інструментальних і сциєнтистських втілень державності протягом ХХ в., включаючи сциєнтизацію усієї системи соціальних і політичних наук. У

певнім сенсі слова, антиетатичний ідеал можна назвати "політичним ідеалом навпаки", і, у відомому сенсі, він стає межею будь-якого політичного ідеалу.

Плюралізм політичних ідеалів ХХ сторіччя показав, що політика як і раніше далека від того, щоб стати позитивною, а тим більше точною наукою. У політиці дотепер немає твердого і надійного фунту. Її представники як і раніше намагаються будувати своєрідну вежу Свободи, як уособлення споконвічного прагнення громадян тієї або іншої держави, але забувають про безпеку її фундаменту. Незважаючи на всі неминучі катастрофи і розчарування, людство все так само завзято і запекло тримається за цей ідеал, ще і тому, що він є найбільш абстрактним, а тому і зручним. Але в політичних діях і думках різноманітні ідеали також продовжують зберігати свої позиції. І коли невеличкі групи намагаються нав'язати свої інтереси і свої технологічно створені політичні ідеали цілим націям і всій системі політичних відносин у цілому, то на короткий час вони можуть процвітати і навіть можуть домогтися тріумфу.

Омана, квазіполітика й інші засади можуть сприяти їхньому ефективному існуванню в суспільстві, здійснювати своєрідний синтез будь-яких політичних ідеалів, не тільки вироблених історією, але й утворених безпосередньо. Але, ймовірно, що усе це може відбуватися недовго. Варто визнати, що не дивлячись ні на що, існує логіка соціального життя, існують певні закони, що не можуть бути скасовані безкарно. Люди зобов'язані навчитися підпорядковуватися цим законам соціального життя, перед тим, як намагатися створювати їх на підставі висунутих ідеалів.

У сучасному політичному житті відбувається конструювання того або іншого політичного ідеалу з футуролого-функцією. Це не просто новий витончений метод гадання, в основі якого, як правило, лежить усвідомлена неправда. Вона ховається за завісою збудженої уяви й у відомому сенсі є **ВЕЛИКОЮ ТЕХНОЛОГІЧНОЮ НЕПРАВДОЮ**, на якій будуються не тільки політичні відносини, але і каркас певного політичного ідеалу. Неправду цілком можна зарахувати до найважливішої основи, на якій відбувається формування політичного ідеалу.

Література

1. Гусейнович Г. Ч. Ложь как состояние сознания // Вопросы философии. — 1989. — №11.

2. Луман Н. Честность политиков и высшая аморальность политики // Вопросы социологии. — 1992. — Т. 1. — №1.

3. Свинцов В. И. Полуправда // Вопросы философии. — 1990. — №6.
4. Ницше Ф. По ту сторону добра и зла // Соч. в 2-х томах. — Т. 2. — М. : Мысль, 1990.
5. Запасник С. Ложь в политике // Философские науки. — 1991. — №8.
6. Кремень В., Табачник Д., Ткаченко В. Україна: альтернатива поступу (критика історичного досвіду). — К., 1996. — 793 с.
7. Макаренко В. П. Феномен «квазіполітики» і проблема політичних об'єктів // Вестник Московского Университета. — Сер. 12: Политические науки. — 1998. — №2.